

Edward Rymar

Toytenowie - rodzina dziedzicznych sołtysów Barlinka

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 5, 313-317

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edward Rymar
Pyrzyce

Toytenowie - rodzina dziedzicznych sołtysów Barlinka

Założycielami Barlinka i dziedzicznymi sołtysami miejskimi doby najstarszej byli przedstawiciele rodziny Toyten. Osiedli tu jakiś czas przed 1278 r. Margrabiowie brandenburscy z młodszej linii Askańczyków, Otto V Długi i Albrecht III, zlecili 25 I 1278 r. w Gorzowie Henrykowi zwanemu Toyte organizację (*locandam*) swego miasta Nowy Berlin. Jak to było w zwyczaju lokacyjnym, nadali mu trzecią część dochodów, a to z sądu niższego (sołtysiego), czynszów, młynów, budynków, domu kupieckiego (*theatro*), wagi i innych obiektów miejskich, a to z ogrodów, zwłaszcza chmielowych. Dowiadujemy się również, że młyn, który przed lokacją miasta (*ante foundationem fuit ibi*) istniał, Henryk jak dotąd posiadać będzie tytułem lenna (*sicut antea titulo feodali*)¹. Istniała więc tu jakaś wcześniejsza osada o nieznanym nazwie.

Nie znamy rodziny Henryka wcześniej i w ogóle poza Barlinkiem. Skoro Henryk był lennikiem margrabiów, wypadnie go zaliczyć do stanu rycerskiego, osiadłego w tej okolicy po nabyciu jej przez margrabiów. W 1337 r. okolice Barlinka zaliczono do ziemi lipiańskiej. Tę nabyli margrabiowie linii straszkiej w 1276 r., toteż mało prawdopodobne, by się nią z kuzynami podzielili. Okolice Myśliborza margrabiowie nabyli od templariuszy w 1261 r., jeszcze wcześniej, bo w latach 1255 - 1260 ziemię gorzowską. Jest więc możliwe, że okolica Barlinka należała poprzednio

¹ *Codex diplomaticus Brandenburgensis* (dalej: CDB), hrsg. A. F. R i e d e l, Berlin 1838 i n., I Th., Bd. XVIII, s. 63.

do polskiej kasztelanii santockiej, zatem Toyte, jeśli był człowiekiem margrabiów, mógł tam osiąść po 1260 r.

Zapewne synem Henryka był Henning, który z nadania margrabiego Hermana (z lat 1298 - 1308) otrzymał w lenno jakąś posiadłość, zatwierdzoną mu w 1310 r. do wspólnej ręki z pewnym Albrechtem „z Golańcz” (*de Golanz*) przez margrabiego Waldemara, pełniącego kuratelę nad małoletnim margrubicem Janem V z linii młodszej². Chodziło o posiadłość w Barlinku lub okolicy, skoro świadkami przywileju są rycerze z ziemi gorzowskiej (*de Winningen, de Marwitz i inni*).

Do następnej generacji Toytenów należą bracia Konrad, Ebel i Albert II. Od września 1348 r., po wystąpieniu Pseudo - Waldemara, samozwańca podającego się za zmarłego w 1319 r. margrabiego Waldemara, Barlinek stał się ostoją walczącego z nim margrabiego Ludwika Starszego z dynastii Wittelsbachów. W ciągu następnych lat zwykle w Barlinku organizował wojska, z którymi wyprawiał się za Odrę. W uznaniu zasług wojskowych i licznych dowodów wierności margrabia już 25 IX 1348 r. potwierdził Konradowi i Ebelowi dotychczasowe dobra i dochody oraz dorzucił dalsze we wsi *Petzick*³. Przy identyfikacji tej wsi pomoce są dokumenty z 1350 i 1351 r. W 1350 r. margrabia nadał mieszczaninowi chojeńskiemu urząd nadleśnego do poboru dochodów w Wysokiej Puszczy zapewniając, że dla podniesienia dochodów urzędu wykupi i dołączy do Wysokiej Puszczy wieś *Petzick* od swego „wiernego” *Coytena*⁴. Z obietnicy się wywiązał, bo 30 IX 1351 r. za zabrane z jego polecenia dochody we wsi słowiańskiej (*slavicali*) *Petzick*, sołtysom (*prefectis*) Barlinka: Konradowi i Albertowi nadaje dochód z czynszu łąnowego we wsi *Magne Dykow*⁵, w której należy upatrywać Dzikowa koło Barlinka.

W sprawie wsi *Petzick* narosło sporo nieporozumień. Widziano w niej Dziedzice czy Starą Dziedzinę koło Barlinka⁶, zwłaszcza że jedna z nich zwana była w 1337 r. słowiańską (*slauita Tesch*). Paul von Niessen na długo swym autorytetem przesądził o identyfikacji z Piasecznem koło

² CDB XVIII, s. 73.

³ CDB XXIV, s. 44.

⁴ CDB XIX, s. 80.

⁵ CDB XVIII, s. 80.

⁶ H. B e r g h a u s, *Landbuch der Mark Brandenburg und des Margrafthums Nieder - Lausitz in der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Brandenburg, Bd III, s. 432; J. Rader, *Aus der Vergangenheit der Osthälfte des Kreises Soldin. Clausdorfer Chronik*, Berlinchen (1921), s. 43.

Trzcńska. W 1337 r. w *Beczick* w ziemi chojeńskiej, wsi liczącej 50 łanów, lenno miał *Diderick de Tost*. Niessen sądził, że wieś ta, pomierzona na łany, a więc objęta kolonizacją niemiecką, rządziła się prawem niemieckim, ale widocznie nadal była zamieszkaana przez Słowian. Zatem nazwisko lennika błędnie zapisano, a winno brzmieć *Toyt* a nie *Tost*⁷. Trudno się z tym zgodzić. W „Księdze Ziemskiej” z 1337 r. w ziemi chojeńskiej wymieniono najpierw wieś *Beczick* z 50 łanami, po Stołecznej a przed Brwicami (Blankenfelde), następnie *Betzick* wśród wsi użytkujących Wysoką Puszczę, po Raduniu, Stokach, Czachowie, a przed Lubiechowem⁸. Wysoka Puszcza to kompleks leśny na północ od Cedyni. Jest więc oczywiste, że *Beczick* to Piaseczno koło Trzcńska, gdzie ród *Dosse* dobrze poświadczony i w późniejszych czasach, zatem *Tost* to *Dosse*, co zresztą kancelista odnotował na marginesie Księgi Ziemskiej. Natomiast *Betzick* to Piasek (*Paceka* w 1270 r.), w której *Toytenowie* (*Coyte* należy poprawić na *Toyte*) przejściowo posiadali dochody⁹, co nie miało nic wspólnego z pełnieniem urzędu sołectkiego w Barlinku. Piasek nie miał gruntów pomierzonych na łany. Słowiańscy mieszkańcy żyli z pobliskiej puszczy i połowów odrzańskich.

Margrabia *Ludwig Rzym*ski potwierdził 4 X 1352 r. *Ebelowi Toyte* dochody w *Dzikowie* otrzymane wraz z bratem *Konradem*, jego poprzednikiem na urządzie sołtysa¹⁰. Widocznie wynikało to ze śmierci *Konrada*, może poległego w wojnie z *Pseudo - Waldemarem*. Tenże margrabia, przebywając w 1361 r. w *Barlinku*, na wniosek *Toytenów* zatwierdził ich fundację ołtarza w kościele parafialnym w *Barlinku* w postaci dochodów z młyna „pod miastem” (*ante civitatem*) i opłat różnych, pobieranych w mieście¹¹. O młynie tym - istniejącym przed 1278 r. - piszę poniżej.

⁷ P. v. Niessen, *Zur Frage der Ausrottung der Wenden bei der Besiedlung der Neumark*, Mitteilungen Verein f. d. Geschichte d. Neumark, nr 2, 1891, s. 13. Za Piasecznem też A. Czacharowski, *Spoleczne i polityczne sily w walce o Nową Marchię w latach 1319 - 1373*, Toruń 1968, s. 142.

⁸ *Das Neumärkische Landbuch Markgraf Ludwig's des Aelteren vom Jahre 1337*, Frankfurt 1862, s. 16, 32.

⁹ *Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*, Berlin 1928, Bd VII/1, Kreis Königsberg, s. 228.

¹⁰ K. F. Klöden, *Diplomatische Geschichte des für falsch erklärten Margrafen Waldemar von Brandenburg vom Jahre 1345 - 1356*, Berlin 1845, Bd II, s. 134. Dochody lenne w *Dzikowie* już 1372 r. posiadał *Arnold „Ringhen”*, CDB XXIV, s. 85, zatem von Runge, z rodziny znanej tu w XV w.

¹¹ CDB XVIII, s. 82.

Koniec XIV w. przyniósł upadek czy wymarcie rodu założycieli Barlinka. W 1392 r. wójt Nowej Marchii Arnd von der Osten, w imieniu margrabiego Jana z dynastii Luksemburgów, nadał w lenno rodowi rycerskiemu Hagenów nabyte od Tomasza Toyte młyny *Czingelmole* pod miastem i *Struffrad*, oraz jeziora *Nysperwitz* i *Mazekow*¹².

Pierwszy młyn to *Zingel - Mühle* (Forteczny) poza murami, tuż przy moście zwodzonym przed Bramą Młyńską, zwany inaczej *Toyte - Mühle*, był więc owym powstałym przed 1278 r. W 1403 r. został wykupiony przez Zakon Krzyżacki od miasta, potem stanowił własność domeny państwowej (1536), w 1685 r. wystąpił pod nazwą *Vormühle (Vordemuhle)*¹³. On to więc, bez nazwy, został wymieniony w 1337 r. w „Księdze Ziemskiej” jako lenny młyn soltysi¹⁴. Drugi młyn to wspomniany w 1337 r. *Stransrad*, sprzedany w 1406 r. przez miasto Zakonowi Krzyżackiemu *Struffrad*¹⁵, zapewne położony w obrębie murów miejskich¹⁶. Jezioro *Nysperwitz*, zwane jeszcze w okresie międzywojennym *Nipperwitz*¹⁷, to dzisiejsze Jezioro Barlineckie. Szkoda, że jego pomorska nazwa rodzima została zapomniana. *Mezekow*, *Mosekow*, to dziś jezioro Moskowo (*Möskow See* 1837, 1890) na wschód od wsi Strąpie, o powierzchni 8,5 ha¹⁸. Jego nazwa utrwalona obecnie w nazwie wsi Mostkowo (niem. Chursdorf).

W 1402 r. król Zygmunt, zarazem margrabia brandenburski, jeszcze przed zastawieniem całej Nowej Marchii tego roku Zakonowi Krzyżackiemu, dziedziczne sołectwo w Barlinku, dotąd Toytenów, sprzedał jakiemuś bliżej nieznanemu Czechowi, Wawrzyńcowi „z Bzdowicz” czy Sodewicz. Po latach, w 1427 r. cesarz Zygmunt domagał się od Krzyżaków

¹² CDB XVIII, s. 87.

¹³ P. K r a u s e, *Berlinchens alte Befestigung*, Heimatkalender des Kreises Soldin Jg 7, 1928, s. 78; tenże, *Das Berlinchener Mühlenwesen*, tamże, Jg 8, 1929, s. 82 n.; O. v. K a p l i c k, *Das Amt Himmelstädt*, Die Neumark, Jg 12, 1935, s. 63.

¹⁴ *Schultetus habet ibidem molendinum pro seruicio (Das Neumärkisches Landbuch*, s. 19).

¹⁵ Tamże, s. 19; G. v. P e t t e n e g g, *Die Urkunden des Deutsch - Ordens Centralarchives zu Wien*, Prag 1877, Bd I, s. 438.

¹⁶ P. K r a u s e, *Das Berlinchener*, s. 89.

¹⁷ Tamże, s. 83; F. N i c k e l, *Führer durch Berlinchen und Umgebung*, Berlinchen 1934, s. 6.

¹⁸ Zob. E. R y m a r, *Nazwy wodne dorzecza dolnej Odry. Cz VII, Zlewnia rzeki Płoni (I)*, Przegląd Zachodniopomorski 1994, nr 3, s. 158, nr 17, 19, 26

dopuszczenia Sodewitzów do urzędu ongiś dzierżonego przez „Then-thow”,¹⁹ czyli Toytenów.

Po Toytenach długo przetrwały w Barlinku i okolicy pamiątki. Była w Barlinku ulica *Toyten Strasse*. Jezioro *Toyten See* (1932 r.) przy drodze z Barlinka do Rychnowa, wcześniej *Töten See* (1800 r.), *Tödten See* (1890 r.), to obecnie jezioro Dzikowskie²⁰. Jeszcze inną pamiątką był las *Toytenholz* na południowo - zachodniej części pól miejskich Barlinka, własność miasta do połowy XVI w. (wówczas: *Tödtenholz*), potem domeny państwowej (*Teudenholz* 1589 r., *Toedten Holz* 1780 r.), rozparcelowany w 1846 r. i przeznaczony na karczunek. Powstała tam osada Brunki²¹.

¹⁹ *Repertorium der im Kgl. Staatsarchive zu Königsberg i. Pr. befindlichen Urkunden zur Geschichte der Neumark*, bearb. E. J o a c h i m, hrsg. P. v. N i e s s e n, Schriften d. Vereins f. Gesch. d. Neumark, Heft 3, Landsberg 1895, nr 87, 578.

²⁰ F. W. B r a t r i n g, *Statistisch - topographische Beschreibung der gesamten Mark Brandenburg*, Berlin 1809, Bd III, s. 22; H. W i t t l i n g e r, *Unersuchungen zur Entstehung und Frühgeschichte der neumärkischen Städte*, Die Neumark, Heft 8, 1932 s. 73; *Berlinchen, die Perle der Neumark*, Ostbrand. Neum., Jg 4, 1953, nr 13, s. 4.

²¹ P. K r a u s e, *Das Berlinchener Forstwesen*, Heimatkalender f. d. Kreis Soldin, 1930, s. 88; H. B e r g h a u s, op. cit., s. 427; *Berlinchen, die Perle*, s. 4; *Heimatkreis Soldin*, Soltau 1994, s. 359 (tu bez potrzeby zgłoszona wątpliwość, czy nazwa nawiązuje do Toytenów).